Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2024, **s.70-75**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2024, **с.70-75**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2024, **p. 70-75**

UOT 372.878

B.K.Kərimzadə
magistrant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: banu.kerimzade26@gmail.com

MUSİIQİ DİNLƏMƏ QABİLİYYƏTİ VƏ ONUN ƏSAS KOMPONENTLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *musiqi, tədris, qabiliyyət, dinləmə, xüsusiyyət*

Musiqi təhsili və uşaqların yaradıcılıq fəaliyyətinin inkişafı şəxsiyyətdən, uşağın özünütəhsilindən və özünü inkişafından ayrı hesab edilə bilməz. Musiqi və yaradıcılıq fəaliyyəti prosesində uşaq təkcə musiqiçi kimi deyil, həm də şəxsiyyət kimi formalaşır. Musiqi yaradıcılığı kiçik bir şagirdin intellektual fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Musiqinin qavranılmasının özəlliyi ondan ibarətdir ki, müxtəlif hündürlüklü, uzunluqlu, güclü, tembrli səslərin vəhdətində, samitlərin gözəlliyini, onların ifadəliliyini, əhval-ruhiyyəni, hissləri, düşüncələri oyadan bütöv bədii obrazları eşitməkdir. Musiqinin təsiri altında insanda tədricən xüsusi eşitmə və emosional həssaslıq formalaşır ki, bu da musiqi inkişafı prosesində getdikcə daha da dərinləşir və fərqlənir.

Б.К.Керимзаде

УМЕНИЕ СЛУШАТЬ МУЗЫКУ И ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕЕ ОСНОВНЫХ КОМПОНЕНТОВ

Ключевые слова: *музыка, обучение, умение, слушание, особенность*

Музыкальное воспитание и развитие творческой активности детей нельзя рассматривать отдельно от личности, самообразования и саморазвития ребенка. В процессе музыкально-творческой деятельности ребенок формируется не только как музыкант, но и как личность. Музыкальное творчество является неотъемлемой частью интеллектуальной деятельности юного школьника. Особенность восприятия музыки состоит в том, чтобы услышать красоту согласных, их выразительность, настроение, чувства и мысли в единстве звуков разной высоты, длины, сильных тембров. Под влиянием музыки у человека постепенно развивается особая слуховая и эмоциональная чувствительность, которая в процессе музыкального развития становится более глубокой и отчетливой.

B.K.Kerimzade

THE ABILITY TO LISTEN TO MUSIC AND THE CHARACTERISTICS OF ITS MAIN COMPONENTS

Key words: *music, teaching, ability, listening, feature*

Music education and the development of children's creative activity cannot be considered separately from personality, self-education and self-development of the child. In the process of musical and creative activities, the child is formed not only as a musician, but also as a personality. Musical creativity is an integral part of the intellectual activity of a young student. The peculiarity of the perception of music is to hear the beauty of consonants, their expressiveness, mood, feelings and thoughts in the unity of sounds of different heights, lengths, strong timbres. Under the influence of music, a person gradually develops a special auditory and emotional sensitivity, which becomes deeper and more distinct in the process of musical development.

Musiqi təhsilinin məzmunu və prosesinin təşkili şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qurulur. Psixologiyada yaş xüsusiyyətləri, inkişafın yaş mərhələlərinin dəyişməsi prosesində təbii olaraq dəyişən spesifik şəxsiyyət xüsusiyyətləri kimi başa düşülür. Yaş xüsusiyyətləri fərdin koqnitiv və digər xüsusiyyətləri də daxil olmaqla, müxtəlif xüsusiyyətlərin müəyyən kompleksini təşkil edir. Ona görə də təhsil və tərbiyə prosesində yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

İbtidai məktəb yaşı (6-10 yaş) üçün ən xarakterik olan təhsil fəaliyyətidir. Bunun əsasında kiçik yaşlı şagirdlərdə yaradıcı şüur inkişaf edir, müvafiq qabiliyyətlər (fikir, təhlil, zehni planlaşdırma) və öyrənmə ehtiyacları və motivləri inkişaf edir. İbtidai məktəb yaşının ən tipik yaşa bağlı psixoloji xüsusiyyətlərinin göstəricisi bunlardır:

- motor fəaliyyəti;
- duyğu-qavrayış fəaliyyəti (yeni təcrübələrə ehtiyac, həm çoxalma, həm də saxlamaq qabiliyyəti);
- intellektual-könüllü fəaliyyət (təşəbbüs, maraq, əlaqələrin müəyyənləşdirilməsinə maraq, çətin vəziyyətlərin obyektivləşdirilməsi və təkrar istehsalı);
- emosional-ekspressiv fəaliyyət (özünü ifadə etmək bacarığı);
- əqli fəaliyyətin bütün bu formalarını real sosial reallığa, davranışa, ünsiyyətə (həmçinin öyrənmə və oyuna) daxil etmək bacarığı (onun ölçüsü).

Tədris musiqi fəaliyyətində motor, sensor-qavrayış və intellektual-iradi fəaliyyət həmişə motivasiya, emosional-ekspressiv fəaliyyətin aparıcı rolu ilə

əlaqələndirilir. Şüurlu məqsəd qoyma ya musiqi əsərinin bütöv şəkildə dərk edilməsi ya da ümumiləşdirilmiş musiqi biliklərinin musiqi qavrayışı kontekstinə daxil edilməsi yolu ilə formalaşır.

Bu yaş dövrü ən çox təhsil təcrübəsində özünü göstərən aşağıdakı obyektiv mövcud xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

- ayrı-ayrı, qeyri-mütəşəkkil musiqi təcrübəsi;
- sərtlik, sıxlıq;
- səs-eşitmə koordinasiyasının olmaması;
- emosional əhval-ruhiyyənin tez-tez dəyişməsinə ehtiyac;
- birbaşa empatiyaya meyllilik;
- xarici fəaliyyət formasına maraq;
- səs, motor, vizual formalarda özünü ifadə etmək istəyi;
- aktiv ifa formalarına ehtiyac, musiqi bəstələmək cəhdi;
- obrazlı təxəyyül, musiqi dinləməyə maraq, xüsusən də müəllimin parlaq ifadəli ifası şəklində;
- xüsusilə marş, mahnı, rəqs musiqisi qavrayışına əsaslanan ünsiyyət bacarığı.

Yeniyetməlik sosial faydalı fəaliyyətlərə, o cümlədən təhsil, əmək, ictimai-təşkilati, idman və incəsənət növlərinə uyğundur.

Bu ictimai faydalı fəaliyyət növlərinin yerinə yetirilməsi prosesində yeniyetmədə hər hansı bir ictimai zəruri işdə iştirak etmək istəyi, öz davranışı haqqında düşünmə, özünün "mən" imkanlarını qiymətləndirmək bacarığı, yəni, özünü tanımaqyaranır.

Psixoloji və pedaqoji baxımdan yeniyetməlik ünsiyyət yaşı kimi müəyyən edilir.

Bu dövrdə həmyaşıdları ilə ünsiyyətə meyl xüsusilə ifadə edilir, o, yeniyetmənin komandada özünü təsdiq etməyə, böyüklər münasibətləri normalarının həyata keçirilməsinə yönəlmiş hərəkətlərinin xüsusi təcrübəsi kimi çıxış edir.

Kiçik yaşlı məktəblilərin musiqi təhsilinin problemlərindən biri də "musiqi dinləmək" mədəniyyəti olan dinləmə səriştəsinin formalaşdırılmasıdır. Yəni, musiqi qabiliyyətləri, musiqi ideyaları, yaradıcı təxəyyül, zövq, bütövlük hissi, emosional-estetik təcrübə, estetik empatiya və yaradıcılıq kompleksinə əsaslanan musiqi sənətinə emosional-refleksiv reaksiya (=emosional reaksiya). Musiqinin qavranılmasının özəlliyi ondan ibarətdir ki, müxtəlif hündürlüklü, uzunluqlu, güclü, tembrli səslərin vəhdətində, samitlərin gözəlliyini, onların ifadəliliyini, əhval-ruhiyyəni, hissləri, düşüncələri oyadan bütöv bədii obrazları eşitməkdir. Musiqinin təsiri altında insanda tədricən xüsusi eşitmə və emosional həssaslıq formalaşır ki, bu da musiqi inkişafı prosesində getdikcə daha da dərinləşir və fərqlənir.

Şübhəsiz ki, uşağın məktəbdə təhsil aldığı ilk ildən artıq bu keyfiyyətin formalaşması qayğısına qalmaq lazımdır. Tədqiqatımız əsasən IV sinif şagirdlərinə yönəlib. Təcrübə göstərir ki, məhz bu yaş dövründə məktəblilərə musiqi təsirinin kortəbiiliyi özünü daha çox büruzə verir.

Kiçik məktəblinin şəxsiyyətinin formalaşması problemlərinin tədqiqatçılarının (L.İ.Bojoviç, V.V. Davidov, T.V.Draqunova, İ.V.Dubrovina, E.A.Levanova və başqaları) qeyd etdiyi kimi, 6-10 yaş uşaq şüurunun keyfiyyətcə formalaşdığı dövrdür. Yeni səviyyə, özünüdərk, özünütərbiyə üçün açıq ehtiyac üzə çıxır, gələcək yetkinlərə xas olan ən vacib şəxsiyyət xüsusiyyətləri formalaşır.

Musiqi dinləmək vasitəsi ilə şagirdlərin tərbiyəsi və inkişafı məsələlərinin elmi dərk edilməsi rus pedaqogikasında keçən əsrin I yarısında yaranmışdır. Yavorski, B.V.Asafyev, N.Y.Bryusova, A.A.Şenşin və başqaları kimi görkəmli alim və tədqiqatçı müəllimlər tərəfindən davam etdirilmişdir. V.N. Şatskaya, D.B.Kabalevski, T.E.Vendrova, V.D.Ostromenski, Y.B.Əliyev, E.B.Abdullin və başqaları, ən son illərin əsərlərində öz əksini tapmışdır (L.V.Şkolyar, E.D.Kritskaya, M.S.Krasilnikova, və başqaları).

Səs mühiti həm uşağın psixikasına, həm də onun şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşmasına təsir göstərir. Bu, gənc nəslin musiqi zövqünün, onların nitq və dinləmə mədəniyyətinin formalaşmasında onun xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması zərurətini diktə edir. Dinləyicinin səs qavrayış mədəniyyətinin formalaşması sizə öz səs məkanınızı bacarıqla qurmağa imkan verəcək. Buna görə də ibtidai məktəb yaşındakı uşaqlarda dinləmə qabiliyyətinin formalaşması çox vacibdir.

Musiqi və pedaqoji təhsilin mərkəzi problemlərindən biri də kiçik yaşlı şagirdlərin dinləyici səriştəsinin formalaşdırılmasıdır ki, bu da şagirdlərin şəxsiyyətinin peşəkar və şəxsi keyfiyyətlərini özündə birləşdirən və ahəngdar şəkildə birləşdirilən musiqi qabiliyyətlərinin, ehtiyaclarının, yaradıcı təxəyyülünün, zövqünün inkişafına, sənət əsəri ilə dialoq vasitəsilə bütövlük hissi, emosional və estetik təcrübə töhfə verir.

Kompetentlik – fərdin həyat boyu xarici və daxili amillərin təsiri altında əldə edilən planlaşdırılmış bilik, bacarıq, bacarıq, qabiliyyətlərin inteqrativ bütövlüyüdür.

Səriştə, yəni əldə olunmuş kompetensiya – mütəxəssisin peşə fəaliyyətinin istənilən sahəsində dərin bilik, bacarıq və bacarıqlara malik olması və onları praktikada tətbiq etmək bacarığıdır. Ona görə də məqsəd və səriştə təhsilin nəticəsi hesab olunur.

İstənilən kompetensiya kompleks formalaşma kimi qəbul edilir. İ.A.Zimnyaya hesab edir ki, [3] hər hansı bir səriştənin məzmununa aşağıdakı komponentlər daxildir:

a) səriştənin məzmunu haqqında bilik (idrak aspekti);

b) sərištə nümayiş etdirməyə hazırlıq (motivasiya aspekti);

c) sərištənin məzmununa və onun tətbiqi obyektinə münasibət (dəyər-semantik aspekt);

d) müxtəlif standart və qeyri-standart vəziyyətlərdə sərištənin təzahürü təcrübəsi (davranış aspekti).

Dinləyicinin sərištəsinin formalaşmasına yönəlmiş musiqi-pedaqoji təhsildə humanist prinsiplərə əsaslanan, mədəni yanaşma, şəxsi təcrübə qazanma yolu kimi təcrübənin yaranmasına töhfə verən təhsilin xüsusi seçilmiş məzmunu mühüm rol oynayır. A.S. Petelin qeyd edir ki, "peşəkar musiqi və pedaqoji təhsilin məzmunu elmi biliklərlə məhdudlaşmır, sənətin emosional və obrazlı dünyasını, tarixi ənənələri və müasir innovasiyaları, dəyər yönümlərini və münasibətlərini, şəxsi yaradıcılıq təzahürlərini və fəaliyyət sistemini özündə ehtiva edir, başqa sözlə, müxtəlif təcrübə növlərini əldə edir".

Musiqi-pedaqoji təhsilin məzmunu təkcə gələcək musiqi müəllimlərinin peşəkar inkişafına deyil, həm də məktəblilərin əxlaqi, estetik və bədii tərbiyəsinə, onların emosional və mənəvi potensialının zənginləşdirilməsinə, qarşılıqlı anlaşma, empatiya hisslərinin inkişaf etdirilməsinə, onların mənəvi-əxlaqi, estetik və bədii tərbiyəsinə töhfə verir. müasir gənclərin yaradıcılıq qabiliyyət və ehtiyaclarını üzə çıxarmaq, musiqi mədəniyyətini dəyər kimi dərk etmək bacarığını inkişaf etdirmək.

G.G.Kolomiets musiqinin fəlsəfəsində aksioloji istiqaməti inkişaf etdirir, qeyd edir ki, musiqinin dəyəri "şəxsi məna" - insan üçün əhəmiyyət kəsb edir, yəni. musiqinin dəyərindən yalnız "dialoji münasibət formasında danışmaq olar: musiqi-insan. Musiqinin dəyərinin fəlsəfi statusunun təyini onun sistemdə dərk edilməsi ilə müəyyən edilə bilər: insan – dünya – musiqi" [4].

M.M.Baxtinin fikrincə, sənət əsərinin mənası və dəyəri yalnız qarşılıqlı təsir, məna və dəyərlər dialoqu kimi mövcuddur və üzə çıxır. Bədii hadisələrin dərk edilməsi və bu idrakı ifadə etmək cəhdləri dialoq xarakteri daşıyır [2].

Musiqi mədəniyyəti marağın, qavrayışın, musiqi əsərləri ilə ünsiyyət ehtiyacının, musiqi dilinin dərk edilməsinin, musiqi qabiliyyətlərinin inkişafının müəyyən səviyyəsi kimi şərh olunur. Odur ki, musiqi fəaliyyəti üç komponentin vəhdətidir – musiqi bəstələmək, ifa etmək və dinləmək və musiqi mədəniyyəti ilə ünsiyyəti təmin edir. Bu vəhdət tamaşaçı, ifaçı və müəllif arasında üçlü subyekt-subyekt və subyekt-obyekt qarşıdurmasının aradan qaldırılmasına töhfə verir və bununla da musiqi prosesinin mahiyyətcə vəhdətini reallaşdırır. Musiqi-pedaqoji fəaliyyətdə mədəniyyətlərin dialoqu çoxtərəfli prosesdir: bədii əsərin obyekt kimi çıxış etdiyi dialoqda həm subyekt-subyekt, həm də subyekt-obyekt münasibətlərini nəzərdə tutur.

Musiqi fəaliyyətində üç subyekt iştirak edir: bəstəkar, ifaçı, dinləyici.

Musiqi qavrayışının son mərhələsində dinləyicinin musiqi ideyalarının şifahi (ifa) şərhi olur.

Musiqi-eşitmə (dinləmə) səriştəsi üç əsas komponentdən ibarətdir:
- şəxsiyyətin emosional-məcazi sferası;
- dinləyicinin musiqi və eşitmə erudisiyası;
- musiqi və eşitmə tamaşaları təcrübəsi.

Tələbə səriştəsinin meyar göstəriciləri bunlardır:
- fərdin musiqiyə dəyərli münasibəti;
- estetik (emosional) empatiya;
- dinləyicinin musiqi çıxışları.

Beləliklə, kiçik yaşlı şagirdlərin dinləmə səriştəsinin inkişafı musiqi və pedaqoji təhsilin məzmununa uyğun olaraq kompleks yanaşma tələb edir.

Dinləmə səriştəsi bütöv bir hadisədir, buna görə də onun elementlərinin (dinləmə qabiliyyətləri, ehtiyacları, müəllifin niyyətini anlamaq bacarığı, mənalı fikirlər formalaşdırmaq bacarığı, musiqi ifa etmə prosesində empatiya qabiliyyəti) hərtərəfli inkişafı zəruridir. sabit və harmonik motivasiya bazasının yaradılmasını tələb edir. Sonuncular təhsil zamanı tələbələrin təfəkkürünün strukturlaşdırılmasına töhfə verəcək və şəxsən gələcək peşə fəaliyyəti üçün yaradıcı stimul olacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədova İ.A. Musiqi pedaqogikası. Bakı: ABU, 2009, 214 s.
2. Ванслов В.В. В мире искусства: Эстетические и художественно-критические эссе /В.В. Ванслов; Рос. акад. художеств, НИИ теории и истории изобразит, искусств. М.: Знание, 2003. - 280 с.
3. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности / А.А.Мелик-Пашаев. М.: Знание, 1981. - 96 с.
4. Новикова Л.И. Искусство и труд: Учеб. пособие для вузов.- М.: Высшая школа, 1974. - 176 с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2024
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.06.2024
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15.06.2024
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.